

Məxanım TƏKLƏLİ

Professor

Bu gün tam əminliklə demək mümkündür ki, Hüseynbala Mirələmov Azərbaycan yazıçılarının sırasında müxtəlif janrlarda yazan, özünün çoxlu sayda oxucusu olan sənətkarlardandır. Həm də yerində qeyd etmək lazımdır ki, belə zəngin yaratıcılığı irsinə malik yazıçıda bu yaratıcılıq nə qədər erkən yaşlarından başlasa da, həzrədə həmin coşğuşla bədii tefəkkürümüzü sözün əbədi enerjisi, geniş ədəbi-bədii dünyagörüşünün bəxş etdiyi uğurlu nəticələri ilə işiqləndirməkdədir. İndi onun əsərlərinin sayı və səmali bunu deməyə bizə haqq verir. Bu saat o, Azərbaycan ədəbiyyatının ağırlığını çiyinlərinə çəkən ədiblərimizdən biridir, desək, yanlışdır. Eyni zamanda ayrıca qeyd etmək lazımdır ki, H.Mirələmov yaratıcılığı boyu özünün müxtəlif janrlardakı əsərlərində Qarabağ mövzusuna, onun bütün xətlərinə müraciət etmiş və ədəbi yaratıcılığında bu mövzu mühüm yer tutmaqdadır. Yada salaq ki, lap 90-cı illərin əvvəllərindən - ədəbi aləmdəki səsizlik içində bir illərni çaxışını andıran ədəbi, bir-birinin ardınca yazılan əsərləri buna deməyə imkan verir. Bununda da o, ruhumuzla, hissələrimizlə ortaq olduqunə belə gərəki mövzulara açar saldı.

Mənə, Qarabağ ələ bir mövzudur ki, o, yazılıqca əskilməyən, daim yeni xətlərlərinə gözləyən vicdanı bir vəzifə, tale məsələsiylə səsleşən mövzudur. Axi biz sevmasək, qəyğilanmasaq nə duya, ne yazsa bilərik. Bu haqiqətdir. Doğma vətənin belə ağrılı anlarını qələmə almaq seven qəlbli münis hissələrin meyvesidir. Ədibin belə aktual hesab olunan mövzulara yəne də üz tutması bu günün təsirli reallığıdır.

Ələ bu qəzet vasitəsiylə təqdim olunan povest də həmin mövzudadır. Əsərin adı "Medalyon"dur... Medalyonda bir vaxtlar şəxsə və ya ailəyə əlamətdən, müqəddəs hesab edilən şəkil, məktub, saç teli və s. saxlanılırdı. Vəfa, sədaqət rəmzi kimi təbədən ədəbiyyata gətirilən medalyon bözə çox şey demək istəyir; yaradılışların on kamili olan insanın ən ilvi duyğusu olan dostla vəfa, anda, peymana sədaqət kimi gözəllikləri xatırladır bizə o. Yazıcının dostluğa, qardaşlığa və eyni zamanda dönlükliyə həsr etdiyi bu əsərdə qoy kimseyə ələ gəlməsin ki, arxanik düşüncə məhsulu hesab etdikləri medalyon bu gün bir fantastika və ya bir illüziyadır. Yox, hamısı olduğuna kimi, indi də medalyon ailə talismanı, vəfa, sədaqət rəmzidir.

Sonu savaşı meydanında faciə ilə bitse də, əsər şən, hərəkətli Bakı həyatlarının təsviri ilə başlayır: xəfə, ürtülü, siri-sözlü, bir yandan da ünsiyətçilik, uşaqlıq-böylüklü, səsli-küyülü, xalça-palazlı, samovarlı, payılparçalı münis guşə... Bu həyati vaxtağın bürüyən yazıçı demişkon, Vanya, Qoça, Cəbiş, Mişa çağırışları onu bir ev qəder istiti, mehriban edir və öziz hissələrdən - qardaşlıqdan xəbər verir... Bakının ən parlaq epitetidir bu qardaşlıq, dostluq. Bakı əhəlinin qonağa, qərübə sevgisi, hər gəlen qonağa açıq ağıuşu onun əsas keyfiyyəti kimi yazıçı tərəfindən ustalıqla çatdırılır. Bu xoşbəxt həyat - yazıcımızın öz sözü ilə desək, dörd-beş xalqın nümayəndələri yəni yara və balaca həyat bütövlükədə saşka miniatür bir Azərbaycan idi. Mehribanlıqlarına görə işə ailələr tamamı ilə nəhəng bir külfətə bənzəyirdi. Sevinciləri də, kədərləri də bir idi. Bayramı bir yerdə şənleşən, hüzün günlərində işə dərdlərinə bölüşərdilər. Ağır günlərində də bir-birlərinə dayaqlar olurlar, əl tutur, bir-birlərinin köməyinə gəlib və hətta tamtəraqlı bayram günlərinin nemətlərindən bir-birlərinə pəy da göndərirdilər... Bu, yazıcının arzuladığı saflıqın,

- yalnız 70 ildən bəri Ermonistan adlanan ölkələrinin ölüm təhlükəsi altında çıxarılması və Bakıda yaranan qarışıqlıq... Dostlar arasında fikirlər haçalanır.

Mövzusu kimi əsərin dili, bədii təsvir vasitələri həyati və inandırıcıdır. Bunların hər birindən həzin-həzin, asta-asta saflıq, sədəqlik ötri yayılır. İnsanda fikir, düşüncə formalaşandan üzü bəri nə qədər kitablara mövzu olmuş, heç vaxt köhnəlməyən bu qocaman mövzuya yaraşan dil. Heç vaxt toravoti və xatırladıqca nisgili unudulmayan, bəkir hissələrdən yoğunlan dostluğun bədii təsmüllüsü özü qədər sədə, səlimi.

Əslində, əslərdən bəri əsərdəyimiz, oxumağımız bir çox əsərlərə daimi mövzu olmuş cazibədar, qəlbə yaxın qardaşlıq,

Əsərdə monalı səhnələr, yadda qalan dolğun ştrixlər vardır; tamamon birinci Qarabağ müharibəsi gətirdiyi illərdə şahidi olduğumuz, içində bulunduyumuz faciələr nəqş olunmuşdur. Mirzo Xəzərin çılğın səsi, atəşin niqəsi... Moskvanın saxta, təhrəkədici yalançı xəbərləri, yerindən oynayan əllərimiz, bir günün, bir anın içində evini yurdunu itirən soydaşlarımız, sənon ocaqlar, qırılan ümidlər, çökdiyimiz məhrumiyyətlər... "Medalyon" bu yaşıyıqlarımızı yada salır, yaddaşımızı tozalayır, qanlı-qadalı, sazaqlı-şaxtalı günlərə geri çəkir. Çəkir ki, bugünkü zəfərimizin dəyərini, qazandığımızın və verdiyimiz şəhərlərin əsl qiymətini verə bilək.

Medalyon - vəfa, sədaqət nişanəsidir

Hüseynbala Mirələmovun "Medalyon" povesti haqqında

mənevi təmiləyilin qərar tutduğı mühitdir, məkəndir.

Hər dəfəsində dönə-dönə o fikrə qayırdısan ki, Mirələmov təkə yazıçı kimi deyil, bir humanist kimi, cəmiyyətdə bir ziyalı kimi hərəkət edir... Əsər özü də ələ dost gürüşü, dost səhbəti ilə başlayır, dost gürüşü, dost səhbəti ilə də bitir. Belə dostluq şəraitində hadisələrin mərkəzinə yazıçı Xaçaturla İvanı çıxır. Bu bəkilmiş uşaqlar birlikdə Moskvağa oxumağa yullanırlar, iki də Herbi Akademiyaya. Burada təhsil illəri hər ikisinə "Bakinet" (Bakili) deyilən gənc zabitləri bir qardaş da zənn etmək olurdu. Bu qardaşlığın nişanəsi olaraq hər iki dostun boynundan asılı medalyon da bu gün deyir...

Amma gənc leytenantları akademiya təhsillərini bitirdikləri vaxt SSRİ-nin çöküşü ilə bir vaxta düşdüyündən gözənilmədən ölkədə yaranan dəyişiklik münasibətlərinə də təsir edir. İndi SSRİ-nin hər tərəfindən olduğı kimi, Bakıdan -Azərbaycandan da qorxunc xəbərələr gəlməkdədir. Bu qanqaraladı: xəbərlər eyni torpağın, onun suyunun, havasının bəsliyəyi böyütdüyü və öz i dost "bir məhəlləli iki oğlan"ın dostluğuna qara kölgəsini salmaqdadır. Çünki Vanya Bakıya votən deyib bağlandığı qədər də, indinankorluğu, dönlükliyə üzə çıxan Xaçatur işə həyata göz açdığı şəhərə artıq dşmənin nəzarətilə baxır.

Təzliklə yollar ayrılır; ayrılmaqdadır artıq. Yüz minlərlə Oğuz türkünün ona min illər ona yurd olmuş Qərbi Azərbaycandan

dostluq mövzusuna, adətən belə həzın, isti, məhrəm dil-ülşub yoldaşlıq edir. Amma ələ bu daimilik nəticəsində ilk baxışdan bu əzəli-əbədi mövzu sanki əsərdə də ağır, yeknesəq, rəngsiz hadisələrlə müşayiət olunur. Haqiqətən, aydın, sərraz və sədə sözlər çox vaxt heç bədiilik keyfiyyəti almada belə təsirli mənərlər yarada bilir, bunlarla hər birimizə tanış gəlen doğma duygulara siğal çəkir oxşaya bilir: "Anasının yalvarışlı nəzərləri gözünün qabağında çəkilirdi. Onun kədərlü baxışları İvanın iştirak edəcəyi döyüş yerlərinə - xəyalının hərəkətinə mənə olurdu. Hansı mövqeyi düşüncüdü, anasının yalvarıcı baxışları ələ orada qəzələrinin önündə canlanı, ələ bil ki, əllərinə uzatmaqla onu tutub saxlamağı istəyirdi. İvanın özünün sualı da döğulürdü düşüncəsində: "Bəlkə gətirməyimi?". Amma həmin andaca düşüncələrini tərəddüdlərdən, ziddiyyətlərdən təmiləyir, yad həmlələri qovub qaçışdırırdı". Ana və onun övlad heçənən, qayğısız nadir - bilmirikmi?!

Əsərin mövzusu kimi qəhrəmanları da müasiri olduğumuz həyətədən alınmışdır. Sanki özümiz də bu hadisələrin axarında həmin qəhrəmanlarla çiyin-çiyinə addımlayır, hər şeyə nəzarət salır və hər şeyin şahidi oluruz. Demək ki, əsər müasir əsərdir; müasir həyətədən, müasir dövərdən və insanlardan bəhs etdiyinə görə bu həyat, bu insanları hərən gözələrimiz qarşısında, sağımızda-solumuzda gördüyümüz, tanış olduğumuz, "adət etdiyimiz" insanlardır.

İvan və Xaçatur obrazı zaman və dövəranlı, məlum şəraitlə susleşən obrazlardır. Yazıçı dərin həssaslıqla yanaşdığı hər iki şəritin mənevi ələminə bizi də yaxınlaşdırır, tanış edir: Biz Vanyanın simasında Bakı doğma, Azərbaycan üçün can yandıran, içimə yuva bilib, onu bir an belə unutmayan bir bəkilmiş gənc gürürük. Vanya üçün votən ələ vətəndir. O bilir ki, vətənin ağır günündə onun xilası övladlarına düşür. Əgər belədirsə lozgi, sahur, udin, talış, rus və ya erməni ölmanın fərq yoxdur. Rus baş Qədəm üçün Bakı - qoyunda doğuluq ilk qədomlorini atdığı, böyüdüyi, öziz məcan, xatirəsindən heç vaxt heç nəylə silinib gətməyən sevimli yurdur. Uşaqlıqda sənimiyətlərindən artıq uzaq düşüb aralanmış Xaçatur işə belə düşünürük; onun xəbis üroyunda bunlar yoxdur, onda bu duygular ötidirdir, hər şey onu bir anda dəyişdiyə bilər, hətta dünyəno qədər müqəddəs sandığı həssasa dəyərini bu gün bir anda ayağı altına alıb basıb keçər yalnız yudurma, xəyalı "Böyük Ermonistan" eşşinə. Sevər ehmirmənsə, Xaçə (Xaçatur) İ Dünya savaşı illərində Şərqi Anadoluğa qanlı faaliyyəti olmuş bir terrorçunun adıdır. Təsədüfi uyuğunluq yerinə düşmüşdür burada.

Bəniləlik, Bakının qədim əvlərinin çevrələdiyi həyətədən başlayan dostluq bu ağır imtahana dözmür, çünki Xaçaturun dostluq haqqında başqa anlayışı var. Vanya tərəfindən olmasa da, dostlar soyaq-soyuc ayrılışıdır. Ayrılmışdır ki, daha başqa sənəməyində üz-üzə gəlinlər. Yazıçı Xaçaturu da, İvanı da oxucusuna mikroməl tə-

Ədəbiyyat ƏZƏTİ

nıtmalı idi. Vanya doğulduğu Bakıya, Xaçatur isə Bakıya deyil, bu saat "qan çanağı"na dönüşmüş Yerevana yol alır. Artıq Bakıda da bu erməni ailəsi ilə Xaçatursayağı dəyişir. Şahidi olduğumuz 25-30 illik məsafədən açıq-aşkar görünən bu kiçik detallar ilə ağırlı problemlərə işıq salıb aydınlandırır ki... 5-3 manata bunların pasportlarını dəyişib erməniyə türkləşdirən acgöz məmurcuqların əməllərindən qoy tarixin hər gələcək dönmində yeni-yeni oxucular da xəbərdar olsunlar.

İvan gözəl günlərin xatirəsi olan bu höyəyə, onu ilk qucaqlayıb öpən, muştuluğa anasını səsləyən Məsmə xalanın, sevdiyi bu qapı-bacanın naminə ürəyindən gələni edir, cəbhəyə - savaşa göyə qalxan alovlarının tən ortasına, Ağdam döyüşünə yollanır. Yerin-göyün qan ağladığı bu məqamda onun boynunda vəfa rəmzi olan medalyon var, motivi, mahiyyəti vəfa xatirəsi olan bu medalyonda hər iki dostun şəklidir. Amma sədaqət rəmzi bildiyi bu əşya yerinə ürəyində ağır zədə gəzdirmiş, demə. İndi cəbhədə düşmənlə çevrilmiş dününki dostun güləsi bu pəhləvan, amma sadədil gənci yerə yıxır. Güllə sinəsini odlayana kimi o, sadələvhəcəsinə düşünürdü ki, qarşısındakı öziz dostunu səsləyib özünü göstərən kimi döyüş dayanacaq, anlaşılmaqlıq aradan götürüləcək, tezliklə barış hasil olacaqdır. Buna bərk inanırdı; 22 yaşları vardı; bu zamana kimi bir yerdə, əl-ələ, ürək-ürəyə verib böyümüş, qürbətdə can-cana bir otaqda yaşamış, eyni parta arxasında oturmuşdular. İndi düşmənlə cəbhələrdə dayansalar da İvanın ürəyindəki qardaşlıq həmişədir, ölümə belə sinə gərən qardaşlıq. Təbii ki, erməni xisləti, Xaçikin daşdığı sönüb bitməyən kini-nifrəti mane olmasaydı.

Belə də qurtarmalıydı... Bu içində Xaçatur olan dostluq. Yadıma Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövlətimizin Daxili İşlər naziri Behbud xan Cavanşirin taleyini salır. Geriyə qayıtmaq mümkün olsaydı, eynən sədaqətlə xəyanətin üz-üzə gəldiyi o dövrə: Şaumyanla Tiflis Realnı Gimnaziyasından başlayan uzun sürən dostluğun Almaniyada bağları daha da möhkəmlənmişdi və bu dostluğa Behbud xan axıra qədər sadiq qalmışdı. Əslində bu dostluq birtərəfli idi; Behbud xanın Şaumyana göstərdiyi təmənnsiz qayğı və fədakarlığından ibarət idi. Erməni xalqının nicatı üçün çox riskli fəaliyyətə başlayan və ağır ittihamla çar höksxanasında yatan Stepan Şaumyan işinə Behbud xan pul kisəsinin və nüfuzunun gücünə Bakının ən nüfuzlu hüquq müdafiəçilərini cəlb edir. Hətta Şaumyanın azadlıqda olan məslək yoldaşları belə (onların içində daşnak fəalları, terrorçulara da rast gəlmək olardı) Behbud xan Cavanşirlə sıx əlaqə saxlayırlar. Behbud xan hətta Bakı mart soyqırımında iştirakı olan erməni qisasçıları dar ağacından xilas edir. Sonda isə adı erməni qisas dəftərində olmaqla terrorçu Misak Tarlakyanın güləsilə öldürülür. Budur xəyanətlə dostluğun üz-üzə dayanması. Tariximizdə belə ibrətlik hadisələrə nümunələr az deyil.

Nəsillər dəyişəcək... keçdiyimiz yol, keçmişimiz, yaşadığımız belə əsərlərlə hər zaman yeni-yeni oxucusunu tapacaq, sözləşəcək, sözünü deyəcək, heç nəyi unutmamağa qoymayacaq... Yazıcıya minnətdarlıqla...